

ԱՆԱԾԻՏ

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍԵԱՅ

Ազգային, Գրական, Գեղարուեստական

Է. ՏԱՐԻ

ՅՈՒԼԻՍ-ՕԳՈՍՏՈՍ

Թիւ 7-8

ԱԼՖԵԵՏ ՏԸ ՎԻՆԵԻԻ

«ԵԼՈՍ»^ն

անրի տը Բենիէ, Ֆրանսական արդի բանաստեղծութեան ամենէն նորարուեստ ներկայացուցիչներէն մին, հետեւեալ տղերը նուիրած է Ալֆրետ ար Վինսիի «Ելոս »ին՝ իր Դեմֆեր ու Նկարագիրներ (Figures et Caractères) գրքին այն սիրուն ուսումնասիրութեանը մէջ որով Վինսիի գործին բերեցային գեղեցկութիւնը կը վերլուծէ .

« Ալֆրետ ար Վինսի ռանվիրայ մը եղաւ : Մին եղաւ անոնցմէ, եւ հոգ կը տեսնեմ իր փառքի գլխաւոր տիտղոսը, որոնց ժԹ. դարուն սկիզբը Ֆրանսական բանաստեղծութիւնը վերածուցին, վերածուլում ուր մարքունեցաւ ու ճոխացաւ ընդ միշտ եւ որմէ մնացին՝ մըլտապէս կենդանի՝ տեւական ու անմահօրէն դափնեւոր մետալլիները :

« Ֆրանսական բանաստեղծութիւնը, ժԼ. դարուն ընթացքին մէջ եւ ժԹ. դարուն սկիզբը

ները, այնքան մտազուրկ ու կենսաթափ էր դարձած որ ա՛լ ամենաողորմելի դաճամութեան էր հասած :

« . . . Հետեայ ու մերտայ խորութեաները եւ Ելոսն վերանորոգեցին Ֆրանսական բանաստեղծութեան ներշնչումը՝ դասական ու աստուածաշնչական աղբիւրներուն դիմով վերստին, եւ զգացումին ու ընտելեան դառնալով : Մովսէսը զբական մեծ թուական մըն է : Լեզուն հոն կը վերագտնէ լայնութիւն մը որ կորսուած էր . զոյնք որ շատոնց ի վեր մարած էին, հոն վերստին կ'երեւնային : Հնչական ճկունութիւն մը ոտանաւորը ոգեւորեց : Ելոսով, բանաստեղծութիւնը նորէն գտաւ չնոր մը որ մոռցուած էր, զմայլելի թափանցկութիւն մը, հոսանուտ ծիածանում մը, զազոնի հրապոյր մը, ստուերին ու խորհուրդին զգացումը : Ըսել չէ թէ այս գեղեցիկ քերթուածը կատարեալ է իր բոլոր մասերուն մէջ . բայց անոր արժանիքը կը կայանայ երեւակայութեան նորութեան մէջ ու տեսակ մը մշակապատ ու պսպղուն տամկութեան՝ որով կը տոգորուի անոր մեղամազճիկ գեղեցկութիւնը : Անշուշտ, ան զեռ կը պահէ հետքեր ժԼ. դարուն տիրող բանաստեղծական ողբալի ճաշակէն . հոն կը գտնենք գեռ շարադրութեան եղանակներ որոնք Սէն-Լամպէրի Եղանակները կամ խեղճ Միշոյին Ախտեւայի մը Գաւուրը կը յիշեցնեն : Շարադրութեան կերպեր որոնք սիրելի էին դիւցազներկական եւ վարդապետական գրականու-

թեան եւ որոնց ձախորդ արուեստակութիւնը չի չքմեղանար իր վերջիական ծագումովը : Երոյային մէջ տեղ տեղ կը հանդիպինք այն երկայն բաղդատութիւններուն որոնք, փոխանակ մտածումը լուսաւորելու՝ անոր վրայ աւելցող փոխաբերութեամբ մը, իրենք իրենց համար կ'ընդլայնուին իբր ճարտարութեան կտորներ : Այսպէս, Եւրոպի հրեշտակային թոփը, առաջին երգին մէջ, ծնունդ կուտայ Լուիզիանայի ջութակի թոփին վրայ յօրինուած բաղդատական հատուածին, որուն տարալայնարիկ ճշգրտութիւնը եւ վարդապետականութիւնը չեն ներգաշխուսիք քերթուածին լուսաւոր ու բազմաբնեան հիւսուածքին հետ :

« Ու դարձեալ, այն հետաքրքրական կտորը՝ որ կը սկսի սա տողով՝

« Երբեմն՝ փրկութեան Գլայո գետին մէկ զաւակը

զարմանալի կը թուի ինչպէս սկովոթական վերաբերու մը կ'իւսթամ Մորոյի նկարի մը մէջ կամ ինչպէս հովուական տիկ մը Սիւնի տաւրիներուն խառնուած :

« Բայց այս քանի մը եղական սխալներէն դատ, որքան գեղեցկութիւններ : Ինչպէս ոտանաւորը կ'երգէ, կը փայփայէ, կը մրմնջէ ու կը պաղատի : Երաւ ծնունդն իսկ է արդի բանաստեղծութեան : Միբարութեան փութ մը, այդտեղ, կ'օծէ Անտրէ Շէյնիէի հեթանոս մուսային ճակատը . եւ Երոյայի մաքուր արժանանդն է որ պիտի վերագրենք, գիշերուան պէս սեւ, տարօրինակ ազարօշներուն վրայ այն հրեշտակներուն որոնց անկուրմ կ'երգէ Լամարթին, եւ որ պիտի փողփողի, երկնքին պէս կապոյտ, թաղին վրայ Սատանին որուն լուսաւոր վախճանը պիտի երգէ Հիւկօ : »

Այս հիացաբուն տողերուն վրայ պէտք է աւելցնել տա անհրաժեշտ նկատողութիւնը որ Վինիի, թէ՛ Երոյայով, եւ թէ մանաւանդ իր Մովսէս, ձախասգիւրնէր, Գայիլիւ մահը, Հովիւին տունը, Զիրքենեաց պարսեզը արողորուած քերթուածներով, վերանորոգած է ֆրանսական բանաստեղծութիւնը ոչ միայն ձեւին մէջ, այլ եւ ոգւոյն մէջ. վերութիւնը եւ բարձրութիւնը փոխադասական ձգտումներուն զոր Վինիի երգած է այդ հոյակապ կտորներուն մէջ, իրմէ՝

առաջ անձնօթ էր ֆրանսական քնարին ու իրեն հաւասար չատ քիչ է ունեցած նոյն իսկ իրմէ յետոյ եկող ամենաչքեղ բանաստեղծներու գործին մէջ : Ինչ կարելի է, արգարեւ, գտնել աւելի վեհ ու խոր, ամբողջ ֆրանսական բանաստեղծութեան մէջ, քան անհուն ցաւատանջ ազդակը իր գերմարդկային մեծութենէն տաւապող փառայեցող բայց չհասկցուած, վախճուած բայց չսիրուած Մովսէսին, կամ վեհմբողջը՝ Հովիւին տունին մէջ՝ յաւերժագեղ ու անգութ Բնութեան դէմ արձակուած, կամ Զիրքենեաց պարսեզին մէջ, անձկութիւնը Յիսուսին որուն լոկ բարութեամբ ու սիրով լեցուն հոգին կ'ընդվզի ըմբռնել գործը Արարչին՝ որ կենք կուտայ բայց ոչ երջանկութիւն : Ու ինչ կարելի է երեւոյթալ աւելի նուրբ ու վրդովիչ քան Երկնքին ու Դժոխքին մէջտեղը, որտեղ լուսաստուերին ծոցն երկարաձգուող հոգեկան մեծ պայքարի երկանուազը զոր կ'երգեն — զոր կ'ապրին, — Երոյան ու Սատանը :

« Երոյան, կը գրէ Էմիլ Ժակէ՝ իր ԺԺ. դարու Ճընանացի մեծ գրագէտներու մասին « Գրական ուսումնասիրութեանց » հատորին մէջ, Վինիի ամենէն բարձր, ամենէն մաքուր եւ ամենէն ինքնատիպ յղացումն է. քերթուածը Գթութեան, չարին հաւատ գործքեան . մեղքը որ կը սիրուի անմեղութենէն, որովհետեւ մեղքը ամենամեծ գեղադրութիւնն է . Սատանը որ կը սիրուի հրեշտակէ մը, որովհետեւ հրեշտակի մը համար յանցաւորներու մեծագոյնը ուրիշ բան չէ բայց եթէ գեղադրներու մեծագոյնը . . . Բանաստեղծական յղացումը որով այս գաղափարը կ'արտայայտուի, ա՛յլ աւելի գեղեցիկ է : Այդ հրեշտակը որ կը սիրէ Սատանը, սովորական հրեշտակ մը չէ, աստուածաշնչական հրեշտակ մը, ահաւոր ու տարամբծ Աստուծոյ մը զինուորը չէ, այլ մերօրեայ հրեշտակ մըն է, այսինքն Գթութեան դուռը մըն է, Յիսուսի աչքին ինկած աղցուեղէն մը ծնած . . . Ամբողջ բանաստեղծական աշխարհին մէջ ոչինչ կայ որ այնքան գեղեցիկ ըլլայ որքան այսպիսի յղացում մը : »

Արտայայտութիւնը՝ իր ամբողջութեանը մէջ՝ այնքան կատարեալ չէ գեղադրարար որքան յղացումը Վինիի, որ թերեւս ամենէն վեհոգին է ֆրանսացի բանաստեղծներուն, անհաւասար

է իբր արուեստագէտ . եւ Նշրան, բայ ի ոճի տկարութիւններէն՝ որոնց մէկ քանին մասնա-նիշ ըրած է Հանրի որ Ռէնեիէ, նոյն իսկ գաղափարին մարմնաւորմանը եղանակին մէջ ունի պակասութիւններ որոնք պահ մը կը խառնալը-փոթեն, կը մթնցնեն գաղափարը . « Նշրան, կ'ըսէ Ֆակէ իր նոյն աւուսնասիրութեան մէջ, ինք իրմէ վար կը մնայ եւ գրեթէ անհատա-բիւմ կը դառնայ ինք իրեն՝ իր ընդլայնման վերջին մասին մէջ . Յորքան բանաստեղծը՝ իր գթութեան չափազանցութեամբն իսկ ինկող հրեշտակին յղացմանը վրայ կը կենայ, անգու-գական է . Բայց երբ Նշրան Սատանին գէմը կը բերէ, չեմ գիտեր թէ ե՞ս եմ որ չեմ հասկնար, բայց ինքն կը թուի թէ բանաստեղծը իր մտածման թելը կը կորսնցնէ, եւ ա'լ չ'ըսեր ինչ որ կ'ուզէր ըսել . Սատանը սիրային յայտարարու-թիւն մը կ'ընէ, իրա՛ւ՝ զմայլելի ոճով, բայց որ հասարակ Տոն ժուանի մը յայտարարու-թիւնն է . գալով Նշրային, գործքնեկն չէ այլ եւս որ կ'իյնայ, այլ ինչպէս կ'իյնան սովորա-բար .

— Նկուր :
— Աստուծո՛ւմ երկնքէն . — Ի՛նչ փոքր եմէ զիս արեւն :
— Կր սիրիմ քեզ, ու կ'իջնեմ : Բայց երկինքն ի՛նչ պի-տի ըսէ :

« Մայրս ի՛նչ պիտի ըսէ » : Չէ՞ք կարծէր որ գործը բողոքովին կը փոխուի հոտ : Նշրա Գրիս-տոսի գուտարն է, Ֆաուսթի Մարիըրիթը չէ : Կ'ըմբռնեմ որ սիրէ, բայց իր սէրը գթութեան ծայրագոյն, վսեմ ու խելացնոր ձևը միայն ըլլալու է . . . » :

Գերթուածին յղացումը՝ վերջին մասին մէջ՝ չիոթ է իրօք, բայց այն եղանակը որով Ֆակէ կը բացատրէ այդ չփոթութիւնը, ճշգրտօրն չի թուիր ինքն, Նշրան չէ որ կը փոխուի վերջին մասին մէջ . Սատանն է որ կը փոխուի : Նշրան մի՛շտ հաւատարմիւ է ինքզինքին, մի՛շտ Գթու-թիւնն է . ամբողջ փերթուածին մէջ, իր բոլոր արարքները այն միակներն են զոր կրնար, զոր պարտէր ունենալ Գթութիւնը : Նշրա, ըլլալով գերագոյն, բացարձակ, գուտ Գթութիւնը, եւ միայն այդ, չէր կրնար մնալ երկնքին մէջ, ուր բացարձակ երանութիւնը կը տիրէ . գթութիւնը ցաւին քով միայն կրնայ ապրել եւ իր ճակա-տագիրը կատարել : Այն առաջին օրն իսկ ուր

կ'իմանայ գոյութիւնը յաւիտեական խաւարին մէջ տառապելու դատապարտուած երկնամէժ հրեշտակին, անմիջական մղումը զոր կ'ոհնէ-նայ՝ տեսչ մըն է տառապողին օգնելու, եւ ընդ հուպ կ'իրազմանէ իր տեսչը՝ փախչելով երկին-քէն ի խնդիր այդ դժբաղդին . Չեմ գիտեր թէ Վինեիի մտքին մէջ՝ Նշրան ունէ՞ր իրօք, ինչպէս Ֆակէ կը կարծէ, այնքան նրբախոհ իմաստա-սիրութիւն, որ գթար Սատանին՝ նոյն իսկ յան-ցաւոր ըլլալուն համար, ըստ Վինեիի քերթուա-ծին՝ Նշրա, երկնքէն փախած իիջոցին, չի գի-տեր իսկ թէ Սատանն է այդ դժբաղդը զոր կ'երթայ փնտռել, եւ եթէ հրեշտակները իրեն խօսած են անոր յանցանքին մասին, շատ ապր-տամ ձեւով են խօսած, եւ Նշրա որոշապէս չի գիտեր թէ ինչի՞ մէջ կը կայանայ այդ յանցան-քը : Ինքն կը թուի թէ Նշրա կը գթայ անոր՝ ամէն բանէ առաջ որովհետեւ գժբաղդ է . իր գուժը չի կասի՞ր՝ անոր յանցաւոր ըլլալուն պարագայէն, (որովհետեւ գերագոյն գթութեան առջեւ՝ տառապանքը միայն գոյութիւն ունի, ինչ ալ ըլլան զայն յառաջանող պատճառները) . այդ պարագան թերեւս իսկ կը շեշտէ իր գու-թը, բայց անոր գլխաւոր ծնուցիչը չէ : Նշրա կ'ուզէ երթալ օգնել գժբաղդին . թերեւս կը խորհի կարենալ վերականգնել, մաքրագործել եւ դարձնել զայն իր նախկին լուսեղէն ու երանաւէտ բաղդին : Բայց ամէն բանէ առաջ կ'ուզէ անոր ցաւն ամոքել, քանի որ ան կը տառապի, ամենէն լքուած ու արհամարհուած, ամէն սէրէ զրկուած : Երբ իր երկնաւոր ընկեր-ները կը դարմանան որ ինք իր սիրտը ա եւ, է հրեշտակի կամ սերտեի չի տար, էն կը պա-տասխանէ զմայլելի բառով մը որ իր էութիւնը ամենայն յատակութեամբ կը տանմանէ .

Բայց անոնցմէ ո՞ր մէկը պէտք ունի ետոր որ կը սփոփէ . .

Ու կ'երթայ « սփոփել » այն միակ գժբաղդը որուն գոյութիւնը գիտէ .

Սատանին հետ դէմ առ դէմ դալէ յետոյ, երբեք իր ինքնութիւնը չի կորսնցնէ . Իր ան-մեղութեան, մաքրութեան, գեղեցիկութեան ամ-բողջ հմալքով նախ կը ճգնի զայն բարձրացնել իր անկումէն եւ դարձնել՝ զգլուժի եկած՝ Աս-տուծոյ տղաք, գերագոյն երկնակութեան ծոցը :

Ձի սիրեր Սատանը՝ ինք իրեն համար, ոչ ալ անոր ցոյց տուած հնչողական հրապոյններուն համար. կը սիրէ զայն՝ միայն իր ցաւին համար, կամ աւելի ճիշդ՝ անոր ցաւն է որ կը սիրէ. եւ իր սէրը աւելի խոր կը դառնայ հիմայ որ իր աչքովը կը տեսնէ տառապիլը զրթադղին. իր այդ սիրոյն մէջ ոչինչ կը մտնէ ետական ու մարմնաւոր, ոչինչ որ հաճոյքի, վայելման ցանկութիւն մատնէ. Սատանին խօսքերէն՝ միայն անոր վշտակոծ աղաղակները կ'ըմբռնէ. եւ իջնելով դէպ ի Սատանը, չի կորսնցնիր իր կապը Աստուծոյ հետ որով՝ ըստ Վինիբի յղացման՝ բղխած է ինքը, Սատանին, որ Աստուծոյ դէմ իր ատելութիւնը բացէ ի բաց պոռայով հանդերձ, բուռն սէր մը կը յայտնէ Նյուային, էն կ'ուզէ սա հարցումը՝ վսեմ իր միատուութեան մէջ, եւ որ ցոյց կուտայ թէ էն կը մնայ միշտ ինք իրեն հաւատարիմ:

Բայց ինչպէս կը սիրու գիւ եմէ Աստուած ըն սիրը:

Ձի յաջողիք Սատանը դարձնել Աստուծոյ. բայց ինքզինքը անկարող կը զգայ գոթադղը ձգելով երկինք դառնալու. եւ ոչինչ աւելի գեղեցիկ է — եւ աւելի բնական, — քան պայքարը որ այդ պահուն իր հողիին մէջ կը սկսի. ատի բուն « մարդկային » տարրն է Նյուային մէջ, եւ առանց այդ տարրին, ո եւ է յղացում անկենդան կը մնայ ու ցուրտ. հին աշխարհին բոլոր դիցաբանական յղացումները, քրիստոնէութեան բոլոր բրոնտիզմներն Աստուծոյ, հողիներու, հրեշտակներու, Սատանայի, արքայութեան, զոհոբքի, մեր հողիին ու մեր կենանքին առաւել կամ նուազ տեսլականացած արուարձակութիւններն են անհունին մէջ. եւ եթէ Հոմերի աստուածները կամ Միլտոնի Սատանան եւ կամ Կեօթէի Մեֆիսթոֆէլէսը տարբորնապէս կենդանի են, « մարդկային » ըլլալուն համար է որ կենդանի են, բնազանցական միակտուր էակներ զուրկ պիտի ըլլային շարժումէ եւ տաքութենէ, ոչ մէկ յուզում պիտի չազդէին մեզի, պիտի ըլլային ատուկներ որ չեն ապրելու Նյուան « ապրող » էակ մըն է. իր ինքնութիւնէն չի հեռանար երեք, բայց կը շարժի, կը գործէ, կը բնաշարժի իր ինքնութեանը համեմատ:

Պայքարը որ կը ծագի իր հողիին մէջ ահա-

ւոր է որքան բնական. Մնալ Սատանին հետ, կրնայ յանգիլ ուրանալու Աստուած զոր իր աչքերը կը նկատէ, նոյնանալու շարին հետ. լքանել Սատանը եւ դառնալ երկինք ձեռնուռնային, անկարելի է իրեն համար, որովհետեւ դաւել է իր բնութեան, իր ճակատագրական գերին դէմ, որ երջանկութիւն վայելել չէ, այլ ցաւը միայն թարել, ինկածը բարձրացնել: Ահա ինչու կը վարանի, կը տառապի: Ու եթէ վերջ ի վերջոյ կ'որոյն մնալ, ոչ թէ Սատանին գերին իշնալու եւ անոր առաջարկած հնչտանքները վաշելու. համար է, այլ զայն փրկելու վերջին ճիգի մը յոյսովը. այն երկու տողը զոր կը յիշէ Ֆակէ, եւ որոնք իրօք հասարակ սիրահարութեան բառեր կը թուին, աւելի գրականապէս տկար են քան յղացմամբ. ձեռի թերութիւնը խաթարած է հող Վինիբիին մտածումը. « կ'իջնեմ . . . » կ'ըսէ Նյուա, բայց կ'աւելցնէ՝ « մընալ », շուտաւ « ի՞նչ գիտի ըսէ Ներկինքը ». ու Ֆակէ կը մտնայ որ ճիշդ այդ պահուն Նյուա կը լսէ հրեշտակներու խումբ մը որ կ'անցնի իր գլխուն վրայէն ու կ'երգէ:

Տիեզերքին մէջ բովանդակ՝ յաւերժապէս փառք անոր, Որ ուրիշին փրկութեան համար իր անձը կը զոհէ:

Լսելով « անձնագոհութեան » այդ գերագոյն ներքողը զոր Ներկինքն ձայններն իսկ կը հնչեցընեն, քաջալերուած այն մղումին մէջ ուր իր բնազդը զինքը կը գահավիժէ, Նյուա վերջապէս կը թթոփէ վարանքը եւ կ'իջնէ դէպ ի Սատանը որ կը պաղատի. այդ էջը կրնայ աստուածաբաններու աչքին թուիլ անկումը Նյուային (նոյն իսկ Վինիբի աշխատէ նկատած է զայն՝ քանի որ « Անկում » անուանած է իր քերթութեան երրորդ երգը), բայց ինքնին՝ անկում չէ. Նյուա չի չարափոխուել աստով. իր էութեան արամբարանութեան միջուկէ ծայրը կ'երթայ. ինքզինքը կը զոհէ, — միշտ առաջնորդուած՝ Դոթադղը փրկելու, գէթ սփոփուելու միակ բաղձանքէն: Ներք ա՜ն Սատանային ձեռքն է ինկած, եւ երբ ան՝ դիմակը վար առնելով՝ յաղթական հրապուրելի վստ հրեշտակներով մը կը յայտնէ էնոր թէ ա՛լ իրն է, թէ ա՛լ վերջնապէս զրկուած է երկնքէն, թէ ա՛լ իրեն պէս ոճրագործ մըն է, Նյուա նորէն ունի բառ մը

անհունապէս սրտաշարժ, եւ որ նորէն զուտ գթութիւնէն կը բղիւխ .

« Գէթ անկի երգանիկ պիտի ըլլաւ . . . »

Նոյն իսկ այդ պահուն՝ հակառակ Սատանին որ կը կարծէ իւրացուցած ըլլալ Նլուան, էն կը մնայ՝ ինծի համար՝ ինչ որ էր, — պաշտելի ու միշտ մաքուր Գթութիւնը :

Սատանն է որ « կը փոխուի »՝ ըսի վերեւ : Եւ իրօք, ինկած հրէշտակին դէմը՝ յեղեղուկ, հակասական ու չփոթ է այս քերթուածին մէջ, Երբ կը յայտնուի Նլուային, ազականաւոր ու մեղկ, հեշտականօրէն թունակից երեւոյթ մը ունի, — հրաշալի՜ իբր պատկեր . Հրապուրիչն է, Օձը՝ իր զմրուխտէ քաղցրականանչ աչքերուն, իր խայտաբղետ ու կարծես ականակուտ մտաքանհիւս մորթին ձգողական ու վտանգաւոր հմայովը, զոր կը աստուկացնէ դիւթութիւնը ամենափափուկ ու նրբագաշակ ձայնի մը, նման « առաւօտեան անուշ հովիկին », որ, « անտառներու խորը »

Իր ցաւալները կը սկսի շըշըշիւնով մ'անորոշ Որ ցամաքը կ'արմընցէ եւ ծովը Թունդ կը ցնէ . . .

Բայց երբ կը սկսի խօսիլ, երեւան կուգայ հոգի մը հպարտ, ըմբոստ ու միանգամայն քննադատ ու կաթողին, որ չի համաձայնիր այդ ասիական մեղկապաճոյճ ու խտաւաբարակ ցոփութեան ծպտումին հետ որով զայն կը ներկայացնէ բանաստեղծը :

Այդ հոգին՝ զոր մանրամասնօրէն պիտի վերլուծեմ ստորեւ՝ չի տեսեր Սատանին մէջ միջնա վերջը . երրորդ երգին վերջերը, Սատանը կը թուլնայ, կը կորսնցնէ իր ընդվզումի սէջ եւ ինքնավստահ չեղոր, ինքզինքը իրօք չարագործ կը նկատէ, կը զղջայ Աստուծոյ դէմ ապրտամբած ըլլալուն, կը ցաւի իր նախկին հաւատքը կորսնցուցած ըլլալուն, կը կարօտանայ իր երբեմնի կեանքը — երկնաւոր ծառայի կեանքը, որուն վրայ պահ մ'առաջ արհամարհանքով կը խօսէր :

Անիծուած ըլլալ վայրկեանն ուր Աստուծոյ ցիտ ջափուցայ .

Ո՛վ սրբոյ պարզութիւն, որմէ ընդմիջ եամբնեցայ, Կր դողամ քու առջեւդ, եւ սակայն քեզ կ'աշտեմ . . . Ինչ եղաք դուք, ո՛վ երկնային օրեր, օրեր խաղաղութեան, Երբ կ'երթայի, ես առաջինը ցամաք այդ ցիտնակներուն, Ծնբաղիբ խղճել ցին Օրէնքին առջեւդ . . .

Եւ այս խօսքերը՝ Նլուան խաբելու համար իբր կեղծիք չէ որ Վինեի դրած է Սատանին բերանը . Սատանը ատոնք մոտովին կ'արտատանէ, առանց Նլուայէն լսուելու. անկեղծ է՝ նոյն իսկ ըստ Վինեի՝ ատոնք խորհած պահուն :

Գիշ յետոյ, նորէն կը փոխուի, եւ դարձեալ կ'ըլլայ Հրապուրիչը, Կորուսիլը՝ ինչպէս երեւցաւ առաջին պահուն, բայց այժմ անելի մտայլ, անելի ուժեղ նկարագիր մ'ստացած, գիշակեթ թուռնի, քանդիլ զազանի, անմեղդութիւններ լափող Ոսթիբ վայրագ նկարագիր մը :

Տիպարը կրնար հասկանալի ըլլալ եւ իր յեղեղմանց մէջ տրամաբանական մնալ ու « մարդկային », եթէ միայն Վինեի անոր ըսել տուած չըլլար այն բոլոր առաջին զմայելի խօսքերը — զոր ձակէ կը սխալի « հասարակ Տոն Ժուանի յայտարարութիւն » անուանելով : Այն ատեն սիրտի ունենայինք դասական Սատանը, պարզապէս չար, պիղծ ու նենգ, մաքրութեան ու զեղեցկութեան թշնամի, Աստուծոյ դէմ ըմբոստ՝ որովհետեւ ինքը խաւարն ու ոճիրն է եւ Աստուած լոյսն ու բարին, եւ սակայն՝ առանց իր այդ հիմնական նկարագիրը կորսնցնելու՝ տեսակ մը մեթօքայ նրբութիւն եւ բարդութիւն ստացած, թիչ մը հիւանդոտ ու ոտմանդիւն, զոգոհ ինք իմէ, մերթ զգալով իր տգեղութիւնը, զղջալով իր զօրծած ոճիրին համար, ցաւով յիշելով իր երբեմնի մաքրութիւնը, տառապելով տիեզերական անէնքէն ու արհամարհանքէն որով պաշարուած է, — զղում, կարօտ ու ցաւ որ կը շնչուուն ի տես Նլուայի հոգւոյն գերագոյն անքուքեանն ու գերեզմանիկ պայծառութեանը, այնպէս որ պահ մը Հրապուրիչն է որ վտանգին մէջ կ'իջնայ հրապուրուելու անմեղ Հրէշտակէն զոր կ'ուզէ իր ճանկն անցընել : « Այդ » Սատանը շատ քնական է որ ունենար նաեւ վարմունքը զոր Վինեի իրեն կը վերագրէ քերթուածին ամենէն վերջը. թօթափելով իր վաղանցուկ միտումը դէպ ի մաքրութիւն, վերստին մտնելով իր սեռատարը

ինքնութեանը խորքին մէջ, ան կը հաւաքէ իր կեղծիքի, հրապուրանքի եւ ուժի բոլոր միջոցները, ու անգամ չոր եւս՝ եւ ամենահզօր ու ճարպիկ կերպով՝ շարժելով Եւռոպին մէջ էակնայւրը, գթութեան լարը, կը յաջողի յաղթել էնոր վարանուններուն, իրեն բաշկը գէշիկաւ . ու յաղթանակէն ետքը, կը պարծի իր կատարած շարագորութեամբը, ու կը մնայ սակայն միշտ « տխուր », որովհետեւ Զարը՝ նոյն իսկ յաջողութեան մէջ՝ անկարող է վճիռ ու անխառն գումարութեան :

Այս է եղած՝ անտարակուսելի կերպով՝ Վինիբի մտքին մէջ՝ Սատանին յղացման հիմնական կազմածքը : Բայց Վինիբ, էականապէս ազնիւ ու վեհ խանութածք մը, անկարող եղած է, — եւ ատի շատ շահեկան է հոգեբանօրէն, — իր Սատանը անխառնօրէն չար ալ զաղբի պահելու : Թերեւս առանց զգալու, բնազդաբար, իր անձնական հոգիէն տարբեր խանած է այդ հոգիին մէջ, տարբեր որ գեղեցիկ են, խորիւս ու ժայլ գեղեցկութեամբ մը, բայց գեղեցիկ, եւ ազնիւ, — տարբեր որ ոչ միայն շատ բնական է որ յուզած ըլլան Եւրոպի որ սիրտ է, համակ, այլ եւ ու եւ է ազատախոս ընդհանրողի մէջ անգիտաղբելի համակրութեան կարող են արթննել հանդիպ Սատանին :

Սատանը՝ իր խօսքերուն այդ առաջին երկայն շարքին մէջ, կ'երեւայ իրեն պատկերացում մը Արժանապատուութեան, Ազատութեան, Խրոստութեան, — ու նոյն իսկ սրտաւ բարութեան . կ'ընդլզի Աստուծոյ դէմ որու մէջ կը տեսնէ ուժ միայն եւ ոչ սէր : Ինքը Սատանը է, որ, գթալով ժողովրդէն էակներուն, սուղեցուցած է անոնց կենքից ցաւը մօռնալ սիրտաւորիկի երանութիւններուն մէջ, միակ սիրտիւնը որ կայ տառապանքին դէմ, եւ որ ոչինչ ունի պիղծ՝ ինչպէս Աստուծոյ « ծառա » ներքը կը հոշակեն . ինքն է որ աւելի եւս քաղցրացնելու համար ցաւը քնացնող հեշտանները, զանոնք պաշարած է փափուկ, քնքուշ, արեւնոց, շողող, հրճուցիչող տարբերակ որոնք բնութեան ժպիտներն են :

... Այստեղի Զարագործին գործն աչքերուդ պարզեւծ, Այդ իբր չար ամբաստանածը ցաւերու սփոփիլ մքն է, Բը քարուկին վրայ կուպի եւ կ'ազատէ վայն տիրօմէն,

կ'ը փրկէ զայն՝ սիրոյ շնորհիւ՝ իր էութեան վիշտերէն, եւ ինչն իսկ, Թաղուած ցաւին մէջ զոր անոր չափ կը զգայ, Գիւր մը հրապոյր կուտայ անոր եւ մոռացումը երբեմն :

Ծեռոյ, իր պատմութիւնն է որ քանի մը գծով կը պարզէ Եւռոպին, իր հողւոյն խորքն է որ կը բանայ էնոր . ինքը առաջին էակն է եղած՝ որ չէ հանդուրժած այն մշտական կոյր անհնազանդութեան, ստրուկ կրօնորականութեան անփառունակօրէն երջանիկ ու տխմարօրէն խաղաղիկ կեանքը զոր Աստուած սահմանադրած է բոլոր բարբառներուն, ըմբոստացած է երկնայնոր արեւապտին դէմ որ ուժի օրէնքին վրայ հիմնած է տիեզերական կեանքը . ապստամբած է, շուղելով մնալ ծառայ, եւ արտաքրտուած է երկնքէն ու դատապարտուած յաւիտենապէս Թախտիլ մութին մէջ . չի զղջար երբեք հեռացած ըլլալուն երկնքէն ,

Ու երկուր կը տիրէ աստուածներուն մէջը միշտ...

Բայց կը տառապի, որովհետեւ միշտ է, չհասկցուած, արհամարհուած, քոտուած ու անիծուած հրեշտակներէն՝ իր համատարր ընկերներէն, ու սարսափ կ'ազդէ մարդոց, որոնց ինքզինքը բարեբարը կը զգայ . եւ ինքը որ սիրոյ զգացումէն մղուած՝ կատարած է իր յանդուգն արարքը, չի սիրուի որ ոչ մէկէն, ու զրգաղդ է քոտը համար (եւ ամենէն ազնիւ պատճառն է աշխիւս դժբաղդութեան) :

Ահա ինչու, իմանալով Եւռոպին ծնունդը, իր բոլոր էութիւնովը սարսուցած է, որովհետեւ զգացած է որ այդ նոր հրեշտակը՝ որ արցունքներ ըմ ծած է, Դիւթիւնին իսկ է, միակն է որ թերեւս պիտի հասկնայ զինքը ու թերեւս պիտի սիրէ զինքը . երկայն ատեն կը փնտռէ գէշիկա տիեզերքին մէջ ծայրէն միւսը, ու « լալով » կը փնտռէ, մինչեւ իսկ Երկնքին՝ զոր կ'ատէ՝ կը մօտենայ անգամ մը՝ գէշիկա տեսնելու համար, ու հիմայ, զէն իր դէմն իսկ, իր մօտն եկած, իրեն համար Երկնքէն ինքն տեսնելով կը փոէ էնոր առջեւ իր ցաւը, իր հոգին, իր գործը՝ ուղղամտօրէն պարզուած, եւ կը պաղատի էնոր սէրն ունենալու :

Ճշմարիտ է որ Վինիբ ուզած է այդ բոլոր

առաջին խօսքերուն չարքը իբր Ելոսն խաբելու եւ հրապուրելու համար սարքուած կեղծիք մը ցոյց տալ :

ԴիւթուԹիւն անմուտկ հոգիի Դ՛գէմ սարքուած . . .

Բայց քանատեղծը, տարուած՝ քերթուածին այս մասին մէջ՝ « ուրիշ » ներշնչուած մը որ իր նկարագրին խորքէն ժայթքած է, շատ աւելի անկեղծութիւն դրած է այդ խօսքերուն մէջ քան ինչ որ ինքը կը կարծէր . անկեղծութիւնը որ այդ բոլոր խօսքերուն մէջ կը գողայ, այնքան ակնհայտ է, որ մինչեւ իսկ կրեանմ միամտութեան կը հասնի. անմեղ մը խաբել ուղղող Սատանը երբեք պիտի չլսէր սապէս խօսքեր որ գո՛ր զգուցանել ու խրոչեցնել միայն կարող են :

Աքսորեալ մըն եմ ես, զոր դուռն Թեբեա կը փնտռէիր՝
Բայց նախանձն Աստուծով վախցի՛ր եթէ այդպէս է :

Ճշմարիտ է նաեւ որ աղին ու խրոխտ հոգի մը յայտնող այդ խօսքերու շարքին մէջ կը պարզին երբեմն բառեր որ Պիղմն ու Ննչաւաւորը կը յիշեցնեն. բայց ասոնք յառաջ կուգան ներշնչման երկուութիւնէն որ Վինեի մտքին մէջ պայքարած է . քերթութեան մը այդ հատուածներուն մէջ՝ հակառակ քանի որ կանստութեանց՝ Սատանը կը մնայ վեհանձն ու միեմարար, ազատասէր ու դժբաղդ մաքառողի տիպարը :

Սատանի այս ըմբռնումը, — գէթ ես այնպէս կը կարծեմ տեսնել զայն քերթուածին այդ մասերուն մէջ, որովհետեւ ինծի համար Սատանի ըմբռնումը միշտ՝ նոյն իսկ Նիւանի կորագլուխ առաջ՝ այդ է եղած, — շատ աւելի գեղեցիկ է քան խաբեալ կորուսիչի տիպարը զոր աստուածաբանները յօրինած են :

Ցաւալի կը գտնեմ որ Վինեի Սատանի այդ վեհ ըմբռնումին վրայ — եւ միայն անոր վրայ — կանգ առած չըլլայ :

Սատանի՛ այն առե՛նք՝ պիտի երեւար Նիւային, ոչ թէ՛ հեշտախոսուոր ու ակնախորհրդ դիմակի մը տակ, այլ դէմքով մը մտալ ու վեհ, մտածումով ու ցաւով կրծուած, քաջութիւնով ու խրոխտութիւնով ու սիրով տողողուած, պարզօրէն գեղեցիկ, առնական ու խորունկ . ան պիտի պատմէր Նիւային այն վեհանձն պատճառ-

ները որոնք զինքը ապստամբեցուցին տիեզերաւան ինքնակալին դէմ, երբեք պիտի չարտաւաճնէր վատ զղջումի բառերը, ոչ ալ դաւադիր քծնամենքուն պիտի գիշանէր, պիտի ըսէր իր անհուն տենչը երջանկութիւն թաշխելու բոլոր պարզ կանկարներ, իմաստ մը եւ նպատակ մը տալու տիեզերքին, գէթ՝ սփոփ մը զաւերուն որ կեանքի իսկութիւնը կը կազմին, պիտի պարզէր նաեւ իր մենաւոր, հալածուած, արհամարհուած, չըմբռնուած պայքարողի դառնութիւնը, սէրերուն մեծագոյնն ու աշխուշոյնը զգացած ըլլալուն համար սէրէ զրկուած թափառականի տառապանքը, եւ պիտի հրաւիրէր Ելոսն իր քոյրը, իր սիրականը, իր գործակիցը ըլլալու : Եւ Ելոսն, նոյն իսկ աւելի առաջ երթալով՝ քան Վինեի քերթուածին մէջ, պիտի իրօք սիրէր այդ զրպարտուած Սփոփիչը, այդ «չարագործ կարծուած Բարեբարը» որ իրմէ առաջ արդէն Գթութիւնն էր եղած Որովհետեւ գթութիւնը շատ աւելի մօտ է ընդգլուծմին, հակառակ առեքնութիւն տարբերութիւններու, քան Աստուածութեան, որ Ուժն է, որ տիեզերական հաստարակուծութիւնը միայն ունի ի նկատի, կեանքի յարհուրով մշտնջենաւորումով միայն կը դրաղի, եւ չ՛դրաղիր անհատներուն երջանկութիւնով կամ զժրջողութիւնը, անկարող է գթութեան (ան ինքզինքին դէմ հակասած պիտի ըլլար նոյն իսկ ընդունելով Գթութիւնը, որ ստեղծուածին, սահմանաւորին, վաղանցուկին, տկարին, տառապողին ստեղծագործութիւնն է) : Ընդգլուծմը եւ Գթութիւնը, Սատանն ու Ելոսն, իրարու միացած՝ ազնիւ ու արտուժ սիրով մը, իրարմով ուժով ցած, միասին պիտի կատարէին Աստուածութեան գործը լրացնելու, « սրբազրեյու » պաշտօնը, որ իրենց պաշտօնն է : Եւ այն ատեն, քերթուածը պիտի վերջանար՝ մեր մտքին առջեւ բանալով անհուն եւ լուսաւոր հեռապատկեր մը, — մինչ Վինեի վերջաւորութիւնը մութ է եւ խղճուկ, անհորիզոն :

Պահպանելով Սատանին աստուածաբանական ըմբռնումը, եւ անոր վրայ իր հոգիէն քանի մը ազնիւ ցոլքեր նետելով, Վինեի հակասական եւ չիտթ զարհուրած է զայն. խրոխտ ու վեհ խօսքերը զարմանալի աւ գրեթէ արտե-

դիչ կրնան թուիլ այդ ապականարար Կործանիչին բերնին մէջ. իսկ վերջին վաղանցուկ զբոյջումը, երկնքին առջեւ նորէն ծնրաղբելու, նորէն Աստուծոյ ծառայ մը դառնալու իր բաղձանքը եւ հուսկ ապա իր Կորուսիչի նենդածէտ դերասանութիւնները կրկնապէս զգուշի եւ անախորժ կ'երեւան՝ այդ նախկին աղւոր խռանքներէն յետոյ :

Հակառակ բոլոր վերապահումներուն, Եղիան

կը մնայ մին ամենէն վրդովիչ, ամենէն խորունկ եւ ամենէն հմայիչ գործերէն զոր մարդկային միտքը երկնած ըլլայ. յղացումը հոն կը հասնի մերթ մտածման ամենաբարձր կատարներուն, եւ արտայայտութիւնը, որքան ալ անհաւասար, յաջող կտորներուն մէջ՝ կը պարուհանկէ ամենէն հրաշալի էջերը իմաստասիրական քնարերգութեան :

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ

Ե Լ Ո Ա

ԿԱՄ

Հրեւտակներու ֆոյրը

ԽՈՐՀՐԴԱՔԵՐԹՈՒԱՄ

ԵՐԳ ԱՌԱՋԻՆ

ԽՆՈՒՆԻ

րկրիս վերայ ծնաւ հրեւտակ մ'այն օրերուն մէջ երբ անոր Բրնակիչները Փրկչին միջնորդութեամբ կ'ազատուէին, Իր անշուք ընկերներուն հետ՝ իրեն պէս վրաբանդի, Հեռացեր էր Յիսուս Բեթանիոյ պարիսպներէն. Դաշտավայրին մէջէն խոյս կուտար քայլով մը դանդաղ, Կանգ կ'առնէր՝ մերթ ընդ մերթ՝ ազօթելով ու սփոփելով, Արտի մ'եղերքը նըստած՝ իր օրինակ ցոյց կուտար զայն, Եւ կամ կը պատմէր Սամարացւոյն առակը, Մոլորած ոչխարին կամ չար հովուին պատմութիւնը, Կամ խաբեբան կը նմանցընէր ճերմակ ծեփուած գերեզմանի. Յետոյ, առաջ տանելով տիրապետումը խաղաղիկ, Մըտիկ կ'ընէր Քանանուհւոյն իրեն ուղղած խնդրանքին,